

EUGENIUSZ WILGOCKI

DREWNIANY POSĄŻEK ZE SZCZECIŃSKIEGO PODZAMCZA

A WOODEN FIGURE FROM SZCZECIN-PODZAMCZE

In 1986 Studio of Archeology and Conservatory Works PP PKZ in Szczecin (Stettin) initiated archeological examination of Stettin's Old Town (Podzamcze). In 1995 during the excavation a wooden figure — statuette was encountered at the excavation site no. VI (fig. 1). It was found to the North of the building no. 140 in a place where — on this level an unoccupied square used to be (fig. 2). References in written sources as well as stylistic similarity to idols found beforehand enable us to classify the figure as an object associated with religious rites. The level of the settlement where the figure was found indicates that the object comes from the 11th century but only further interpretation can determine to what extent the statuette is a proof of surviving pagan rites in times of expansion of christian religion in the area of western Slavland.

KEY WORDS: wooden figure, idols, 11th century

W 1986 roku Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska PP PKZ w Szczecinie rozpoczęła badania archeologiczne szczecińskiego Starego Miasta (Podzamcze). Prace te obejmują rejon między Odrą a ul. Panieńską oraz basztą Siedmiu Płaszczy a ul. Kardynała Wyszyńskiego. Zasadnicze badania prowadzone są w obrębie kwartału 5 (ryc. 1). W trakcie dzie-

sięciu sezonów badawczych odsłonięto i zadokumentowano poziomy osadnicze związane z miastem nowożytnym, średniowiecznym a ostatnio wczesnośredniowiecznym¹. Pozyskano ogromne ilości materiału ruchomego, który sukcesywnie jest opracowywany i publikowany².

W czasie badań archeologicznych prowadzonych w 1995 roku w obrębie wykopu VI (ryc. 1) znaleziona została drewniana figurka – posążek. Wydobyto ją z poziomu osadniczego związanego z warstwą XXXVIII. Znajdowała się luźno w mierzwie, stanowiącej główny składnik warstwy. Znalaziona została nieco na północ od budynku nr 140, w miejscu gdzie zlokalizowany był – na tym poziomie – pusty plac (ryc. 2). Z racji wyjątkowości znaleziska prezentujemy je mimo braku wszystkich danych dotyczących ustaleń chronologicznych i urbanistycznych dla tego poziomu osadniczego.

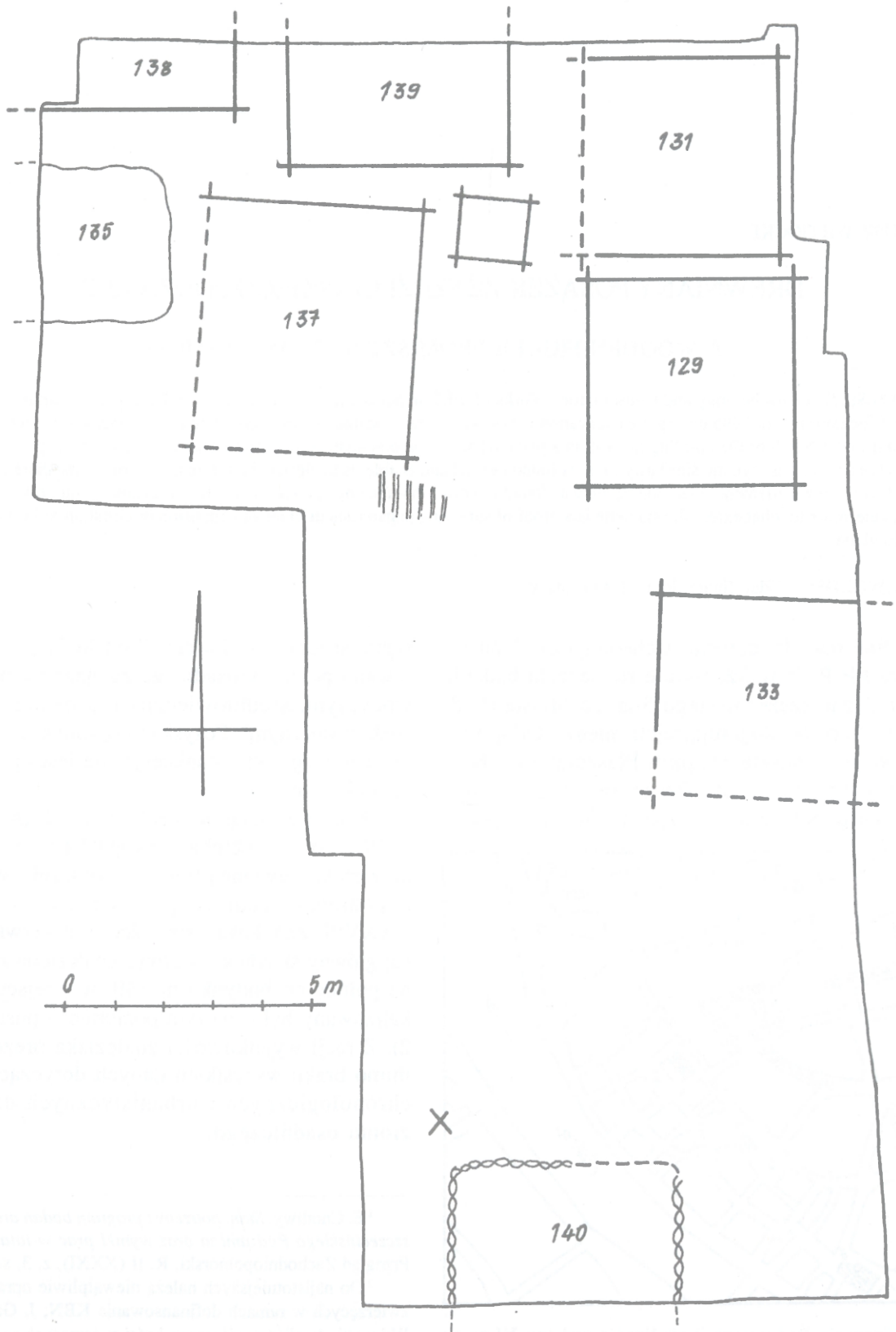

Ryc. 1. Szczecin-Podzamcze. Lokalizacja wykopu VI na tle średniowiecznej siatki ulic. (Rys. R. Kamiński)

Legenda: 1 – zamek książęcy; 2 – Rynek Warzywny; 3 – Rynek Sienny; 4 – Ratusz; 5 – kościół św. Jana; 6 – kościół św. Jakuba; 7 – kościół św. Piotra i Pawła

¹ E. Cnotliwy, *Stan, potrzeby i program badań archeologicznych szczecińskiego Podzamcza oraz wyniki prac w latach 1986-1987*, Przegląd Zachodniopomorski, R. II (XXXI), z. 3, s. 133-150.

² Do najistotniejszych należą niewątpliwie opracowanie kości zwierzęcych w ramach dofinansowania KBN; J. Gawlikowski, E. Wilgocki, *Analiza zoologiczna kości zwierzęcych ze stan. Szczecin-Podzamcze, kwartał 5*; maszynopis (oraz analiza monet) E. Cnotliwy, M. Pawłowski, E. Wilgocki, *Skarb denarów księcia Bogusława I z 1180-1182 r. ze Szczecina-Podzamcza*, Materiały Zachodniopomorskie, t. XXXIX, 1994, s. 121-134.

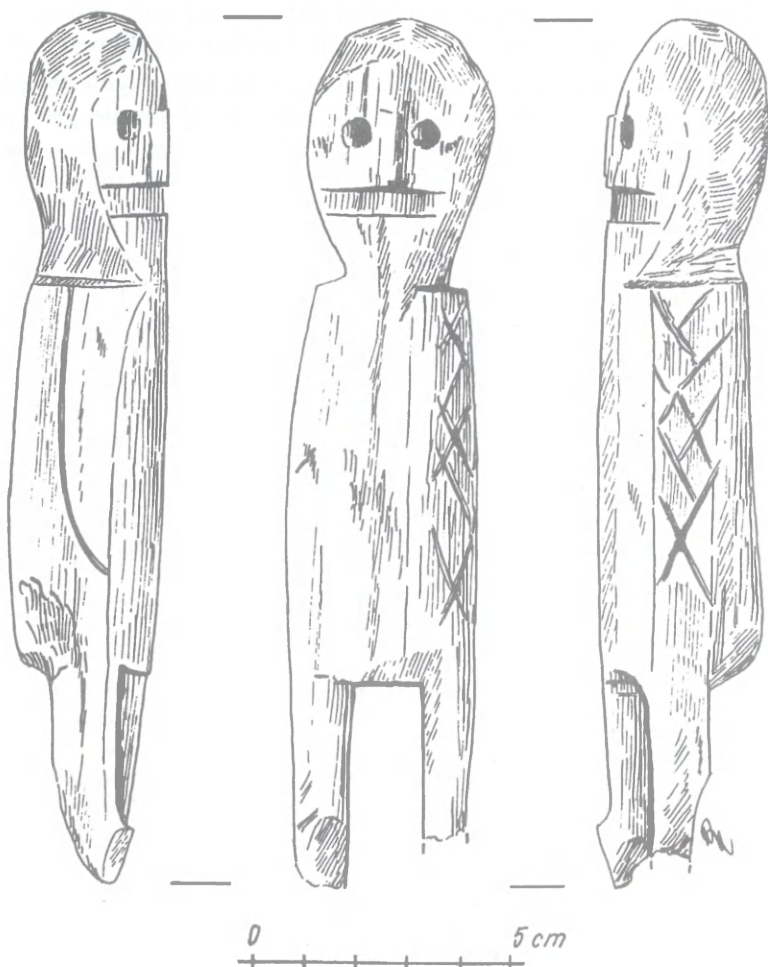

Ryc. 2. Szczecin-Podzamcze. Wykop VI. Zabudowa poziomu osadniczego XXXVIII i lokalizacja znalezienia posążka.
(Wg E. Wilgockiego, rys. R. Kamiński)

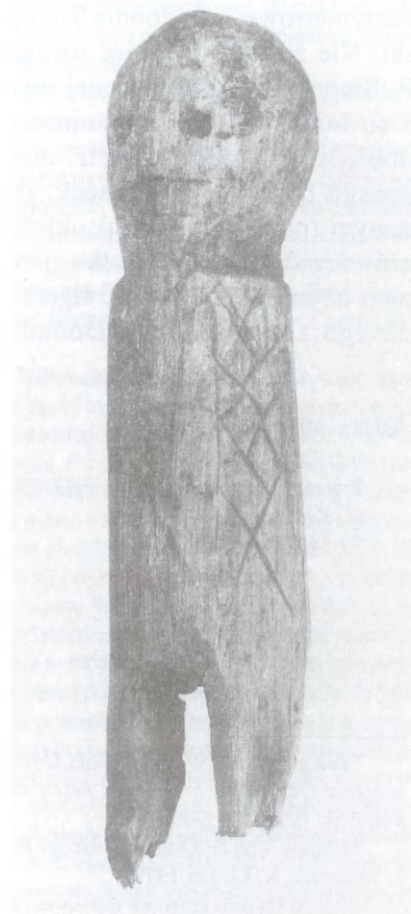
OPIS POSĄŻKA

Posązek wykonany jest z jednego kawałka drewna, zapewne liściastego³. Całkowita wysokość wynosi 17 cm. Widoczne wyraźne oddzielenie głowy od tułowia oraz przejście tułowia w nogi (ryc. 3 i 4). Całość wycięta nożem stosunkowo starannie, z dokładnie opracowaną partią głowy. Twarz potraktowana została schematycznie. Oczy koliste o średnicy 0,6 cm wydfubane są na głębokość 0,3 cm. Usta wycięte na długości 2,4 cm mają szerokość 0,5 cm i głębokość 0,2 cm. Nos nieznacznie uszkodzony zaczyna się na wysokości góry oczu. Wycięty jest w formie prostokąta o długości 1,4 cm i szerokości 0,5 cm. Część twarzowa podkreślona łukowatym, wąskim i płytkim rowkiem. Część tylna i górna głowy zaokrąglona, ale widoczne są ślady nacinania co stanowi o pewnym, prymitywnym sposobie wykończenia posązka. Zwężenie dolnej partii głowy pozwala na wzglę-

dzie łagodne przejście w korpus. Wysokość głowy wynosi 5,3 cm, maksymalny obwód ca 3,8 cm. Korpus natomiast ma wysokość 7,5 cm przy szerokości dochodzącej do 3,2 cm. Na prawym boku korpusu niezwykle schematycznie potraktowana została ręka. Stanowi ją łukowate nacięcie (rowek). Natomiast na lewym boku wycięty został ornament krzyżykowy. Otwartą kwestią jest potraktowanie tego ornamentu jako narzuconej i zdobionej szaty. Dolna, tylna część korpusu podcięta jest łukowato przy przejściu w nogi. Nogi te w dolnych partiach zostały zniszczone. Tylko w przypadku nogi prawej łukowate wycięcie od przodu wskazuje na możliwość istnienia stopy. Świadczy to o pionowym ustawianiu posązka. Zachowana długość nóg: noga lewa – 3,1 cm; noga prawa 4,1 cm. Na korpusie znajdują się nieliczne, drobne uszkodzenia.

Ryc. 3. Szczecin-Podzamcze. Wykop VI. Posązek drewniany.
(Rys. R. Kamiński)

Ryc. 4. Szczecin-Podzamcze. Wykop VI.
Posązek drewniany. (Fot. G. Solecki)

³W momencie pisania artykułu nie była jeszcze wykonana analiza gatunkowa drewna. Posązek jest przechowywany w PA PKZ-ZPK w Szczecinie pod nr inw. księgi polowej 7318/5/VI/S.

ANALIZA FUNKCJI POSĄŻKA

Najtrudniejszym problemem badawczym jest właściwe określenie funkcji figurki. Określanie jej jako znaczenia posążka w pewien sposób problem ustawia. Jednak nie to decyduje o łączeniu jej ze słowiańskimi wierzeniami pogańskimi. Wynika to z paru przesłanek. W. Filipowiak wiąże jednoznacznie dotychczasowe znaleziska idoli z Wolina z wierzeniami⁴. Według opowieści Ebona w świątyni w Wolinie przechowywane były... duże i małe posążki („... simulacra, idole maiora et minora”)⁵. Mnich Prüflingenński i Herbord wymieniają w Szczecinie cztery świątynie oraz istniejące w pobliżu domy z podobiznami bogów („desrum simulecra...”)⁶. Według tych kronikarzy w Wolinie na początku lata obchodzono święto, przy okazji którego pokazywano małe podręczne idole. Drewnianą figurę z końca XI wieku, z zespołu młodszej kąciny w Wolinie W. Filipowiak utożsamia z rodzajem osobistego bóstwa⁷. Dotychczas znalezione idole są najwyżej kilkunastocentymetrowe – podobnie jak egzemplarz szczeciński. Nie zostały one więc uwzględnione w pracy L. P. Słupeckiego poświęconej wyobrażeniom pogańskich bóstw w skali monumentalnej⁸. Pewnych podobieństw „stylistycznych” można się doszukać w posągu bóstwa z Altfriesack, jako najbardziej zbliżonym (poza wielkością) okazie do posążka szczecińskiego⁹. Są to wszystko przesłanki pozwalające nam na zaklasyfikowanie figurki jako posążka związanego z wierzeniami. Dodatkowym argumentem

jest także zasięg i okres występowania idoli (generalnie IX-schyłek XI wieku) zbieżne z datowaniem wstępnym egzemplarza szczecińskiego. Wydobyto go z warstwy XXXVIII, związanej z poziomem osadniczym datowanym na wiek XI. Datowanie to oparte jest na analizie typologiczno-chronologicznej ceramiki przy uwzględnieniu chronologii towarzyszących jej zabytków. Dopiero wyniki analizy dendrochronologicznej budynków z tym poziomem związanych pozwolą na uściślenie chronologii.

Znalezienie posążka w południowej części pustego placu, w nieznacznym oddaleniu od budynku o konstrukcji plecionkowej być może ma związek funkcjonalny z tym budynkiem. Przyjmując związek posążka z wierzeniami na obecnym etapie nie jesteśmy w stanie stwierdzić czy pełnił rolę osobistego bóstwa domowego czy też był na wyposażeniu świątyni. Dotychczas także brak jej lokalizacji. Niewątpliwie „porzucenie” posążka, jak się nam wydaje musiało nastąpić w sytuacji zupełnie wyjątkowej. Przemawia za tym także dobry stan zachowania posążka.

Zaprezentowanie posążka w tej formie jest tylko udostępnieniem źródła, które wymaga jeszcze szczegółowej analizy wieloaspektowej a także specjalistycznych. Nie bez znaczenia dla dalszej interpretacji, jak się nam wydaje, jest fakt, że posążek jest elementem przetrwania wierzeń pogańskich w okresie rozprzestrzeniania się religii chrześcijańskiej na terenach Słowiańszczyzny Zachodniej.

Adres autora:

mgr Eugeniusz Wilgocki
Pracownia Archeologiczna PKZ-ZPK sp. z o.o.
ul. Korsarzy 2
70-540 Szczecin

⁴ Por. chociażby W. Filipowiak, *Słowiańskie wierzenia pogańskie u ujścia Odry*, [w:] *Wierzenia przedchrześcijańskie na ziemiach polskich*, 1993, s. 19-46.

⁵ Ebonis Vita S. *Otonis episcopi Babenbergensis*, III, 3, wyd. J. Wikarjak, K. Liman 1979.

⁶ *Sancti Otonis episcopi Babenbergensis Vita Prieflingensis*, II, 11, wyd. J. Wikarjak, L. Liman 1966; Herborði *Dialogus de Vita S. Otonis episcopi Babenbergensis*, II, 31, wyd. J. Wikarjak, K. Liman, 1974.

⁷ Por. W. Filipowiak, 1993, s. 29.

⁸ L.P. Słupecki, *Słowiańskie posągi bóstw*, KHKM 1/1993, s. 33-67.

⁹ Por. L.P. Słupecki, 1993, ryc. 3.